
УРАЗЛИВИЙ СТАН ЯК ПРЕДМЕТ ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЗА ФАКТАМИ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ)

VULNERABILITY AS A SUBJECT OF EVIDENCE IN CRIMINAL PROCEEDINGS ON HUMAN TRAFFICKING (BASED ON CASE LAW)

Андрій Орлеан¹, Ігор Пилипенко²

Тренінговий центр прокурорів України (вул. Юрія Іллєнка, 81-б, м. Київ, Україна, 04050)

Andriy Orlean, Ihor Pylypenko

Prosecutor's training center of Ukraine (81-b, Yurii Illienka Str., Kyiv, Ukraine, 04050)

Отримано: 20.10.2025. Затверджено: 27.12.2025

АНОТАЦІЯ

У статті розглядаються питання встановлення та доведення вразливого стану жертв торгівлі людьми, що виникають у практиці органів досудового розслідування та суду. Така особливість жертви, як вразливий стан у кримінальному провадженні зазначеної категорії, впливає на визначення способу вчинення злочину торгівлі людьми. Досліджена судова практика свідчить, що саме використання вразливого стану особи є найпоширенішим способом вчинення цього кримінального правопорушення. Фактори, що зумовлюють вразливий стан потерпілого, можуть відрізнятися залежно від конкретних обставин справи. Зокрема, той чи інший вид експлуатації (сексуальна, трудова, залучення до жебрацтва) зазвичай спрямований на певну категорію потерпілих, вразливість яких зумовлена різними факторами соціального чи фізіологічного характеру. Досліджена судова практика показала, що більшість випадків торгівлі людьми

¹ доктор юридичних наук, доцент; orcid 0000-0002-7439-5311; e-mail: balansandrey@gmail.com

² кандидат юридичних наук; orcid 0000-0003-2098-1283; e-mail: pilipenko49a@gmail.com

пов'язана із сексуальною експлуатацією, а більшість потерпілих перебуває у вразливому стані, зумовленому різними соціальними факторами. Поняття «уразливий стан» є оціночним, а законодавче визначення такого стану містить лише орієнтири для його оцінки, яку здійснюють слідчий, прокурор та суд у рамках конкретного кримінального провадження. Наведені в статті приклади стосуються різних форм експлуатації, щоб відобразити різні ситуації, в яких суд оцінює вразливий стан потерпілої особи, а також встановлює факт того, що обвинувачений знав про такий стан і використовував його у своїх цілях. Доведення цих фактів має ґрунтуватися на відповідній доказовій базі. У статті також наводяться приклади відповідних доказів, які можуть бути корисними для практиків під час досудового розслідування та судового розгляду у кримінальних провадженнях за фактами торгівлі людьми. До них належать матеріали негласних слідчих (розшукових) дій, висновки експертів, медичні документи та інші докази, які суд бере до уваги у таких справах.

Ключові слова: уразливий стан; торгівля людьми; спосіб вчинення; докази; підтвердження; судова практика.

ABSTRACT

The article examines the issues of establishing and proving the vulnerable state of victims of human trafficking that arise in the practice of pre-trial investigation bodies and the court. Such a feature of the victim as a vulnerable state in criminal proceedings of the specified category affects the determination of the method of committing human trafficking. The studied judicial practice indicates that it is the use of a person's vulnerable state that is the most common method of committing this criminal offense. The factors that cause the vulnerable state of the victim may differ depending on the actual circumstances of the case. In particular, one or another type of exploitation (sexual, labor, involvement in begging) is usually directed at a certain category of victims, whose vulnerability is due to various factors of a social or physiological nature. The studied judicial practice has shown that the majority of cases of human trafficking are associated with sexual exploitation, and the majority of victims have a vulnerable state caused by various social factors. The category of "vulnerable state" is evaluative, and the legislative definition of such a state provides only guidelines for its assessment, which is carried out by the investigator, prosecutor and court within the framework of a specific criminal proceeding. The examples given in the article relate to different forms of exploitation in order to reflect different situations in which the court assesses the vulnerable state of the victim, as well as establishes the fact that the accused was aware of such a state and used it for his own purposes. Proving these facts must be based on an appropriate evidentiary base. The article also provides examples of relevant evidence that may be useful to practitioners during pre-trial investigation and court proceedings in criminal proceedings on the facts of trafficking in human beings. These include materials of covert investigative (search) actions, expert opinions, medical documents and other evidence that the court takes into account in such cases.

Key words: vulnerability; human trafficking; method of commission; evidence; proof; judicial practice.

І. ВСТУП

На сьогоднішній день практика кримінально-правової протидії торгівлі людьми зіштовхується з низкою проблемних питань, які ускладнюють доказування цього кримінального правопорушення. Сучасна торгівля людьми спричинена багатьма факторами та набула різних форм. Жертвами торгівлі людьми стають найбільш уразливі категорії громадян¹, особливо жінки і діти, життю та здоров'ю яких виникає загроза². З початку повномасштабного вторгнення росії на територію України дедалі частіше у медіа, соціальних мережах і месенджерах публікується інформація про зниклих громадян, а також освітлюються численні випадки використання торговцями людьми уразливого стану українських біженців з метою експлуатації їх в різних формах³.

Використання уразливого стану потерпілої особи є одним із способів учинення торгівлі людьми. Це найбільш поширений спосіб учинення торгівлі людьми, про що свідчить судова практика за статтею 149 Кримінального кодексу України (далі — КК України). Правильна оцінка уразливого стану потерпілого та використання такого стану обвинуваченим, на практиці є одним з ключових аспектів для кваліфікації і для забезпечення невідворотності відповідальності за вчинення торгівлі людьми. Однак не дивлячись на нормативне закріплення поняття уразливого стану в примітці статті, практика його тлумачення і доказування є неоднаковою й іноді спричиняє проблеми правозастосування, окремі з яких навіть стають предметом розгляду Верховного Суду.

У кримінально-правовій доктрині можна виділити дослідження, що стосуються різних питань кримінально-правової оцінки торгівлі людьми. Серед них дослідження Н. М. Ахтирської, І. Б. Газдайки-Василишин, О. В. Захарової, В. А. Козака, В. В. Котової, Я. Г. Лизогуба, І. І. Митрофанова, Е. М. Мручковської, Л. П. Никифоряка, Т. І. Созан-

¹ Березняк В. С. (2024). Незаконна торгівля анатомічними матеріалами людини. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 10. С. 344–346. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-10/79>

² Сперкач Н. А. (2023). Торгівля людьми: сучасний стан, динаміка та напрями протидії. *Ірпінський юридичний часопис*. № 2(11). С. 115–124. URL: [https://doi.org/10.33244/2617-4154.2\(11\).2023.115-124](https://doi.org/10.33244/2617-4154.2(11).2023.115-124)

³ Киренко С. Г., Гуменюк Д.Ю. (2023). Кримінальна відповідальність за торгівлю людьми. *DICTUM FACTUM*. № 2(14). С. 197–216. URL: <https://doi.org/10.32703/2663-6352/2023-2-14-197-216>

ського, Р. М. Шехавцова та ін. Також проводяться дослідження, спрямовані конкретно на проблематику уразливого стану потерпілого в контексті торгівлі людьми, або з питань співвідношення цього поняття з іншими суміжними оціночними поняттями (безпорадний стан, уразливий стан). До них належать публікації О. О. Гайдуліна, Д. С. Півнева, О. І. Саско, І. Шейко-Іванків, О. В. Штирлова та ін. Проте зазначена науково-прикладна проблема досі не вирішена.

II. МЕТА І МЕТОДОЛОГІЯ

Метою статті є аналіз кримінально-правової природи уразливого стану потерпілого від торгівлі людьми з урахуванням його законодавчого і наукового тлумачення, а також практичної оцінки. Планується охарактеризувати підходи судів до встановлення цієї ознаки, визначити проблеми доказування уразливого стану в суді при розгляді справ за фактами торгівлі людьми, і показати шляхи їх вирішення на практиці. Такий підхід може слугувати для узагальнення різних позицій науковців і суддів та формування єдиного бачення щодо оцінки уразливого стану потерпілого під час кримінально-правової кваліфікації торгівлі людьми, формування доказової бази та формулювання обвинувачення.

Методологічну основу статті становлять загальнонаукові (аналіз, синтез, узагальнення) та спеціально-правові методи, зокрема формально-юридичний і кримінологічний. Емпіричною базою є вибірка судових рішень у кримінальних провадженнях за статтею 149 КК України з 2019 по 2024 рр., що дає змогу ідентифікувати ключові чинники, що спричиняють уразливий стан у контексті різних форм експлуатації (трудової, сексуальної, жебрацтва, втягнення у злочинну діяльність) і простежити типові проблеми його доказування. Увага приділяється питанням встановлення уразливого стану, зокрема, в умовах суперечливих показань потерпілих, а також з урахуванням аргументів сторони захисту. Використано також доктринальні підходи до розуміння «уразливого стану» і методичні рекомендації щодо його доказування.

III. ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Торгівля людьми є багатоаспектним явищем у тому сенсі, що вона може вчинятися у різні способи і переслідувати різні цілі, що спрямовані на різні форми експлуатації. Отже, є велика кількість ознак, які

законодавець закріпив у статті 149 КК України для характеристики складу торгівлі людьми як кримінального правопорушення. Відповідно до вказаної статті торгівля людьми охоплює декілька форм можливих суспільно небезпечних діянь щодо людини (торгівля людиною, вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини), а мета торгівлі людьми охоплює багато різних форм експлуатації, орієнтовний перелік яких наведено у примітці 1 до статті 149 КК України. Крім того, торгівля людьми характеризується кількома можливими способами вчинення, які розрізняються залежно від форми впливу на людину (використання примусу, викрадення, обман, шантаж, матеріальна чи інша залежність потерпілого, його уразливий стан або підкуп третьої особи, яка контролює потерпілого, для отримання згоди на його експлуатацію). Використання уразливого стану є найпоширенішим способом учинення торгівлі людьми, про що свідчить судова практика. Тож цілком закономірно, що з його доказуванням пов'язано багато проблемних питань.

Згідно з приміткою 2 до статті 149 КК України під уразливим станом особи слід розуміти зумовлений фізичними чи психічними властивостями або зовнішніми обставинами стан особи, який позбавляє або обмежує її здатність усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними, приймати за своєю волею самостійні рішення, чинити опір насильницьким чи іншим незаконним діям, збіг тяжких особистих, сімейних або інших обставин. Категорія «уразливий стан» слугує для визначення поняття торгівлі людьми в Законі України «Про протидію торгівлі людьми».

У міжнародних договорах, таких як Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що ратифікований Україною у 2004 р., а також Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми (ратифікована Україною у 2010 р.) теж звертається увага на уразливий стан потерпілих з акцентом на необхідність мінімізації впливу факторів, що його обумовлюють. Проте вказані документи не містять визначення цього поняття.

Судді і теоретики погоджуються в тому, що уразливий стан є оціночним поняттям, тобто його наявність чи відсутність визначають органи досудового розслідування та суд на підставі аналізу конкрет-

них обставин кримінального провадження¹. Наявність законодавчого визначення уразливого стану потерпілого, звичайно, сприяє кримінально-правовій кваліфікації торгівлі людьми і оцінці фактичних обставин, але не усуває проблемних питань, що виникають у конкретних випадках.

Судова практика з розгляду кримінальних проваджень за фактами торгівлі людьми в Україні є достатньою, щоб побачити певні проблеми і способи їх практичного вирішення. Так, за даними вебпорталу «Судова влада України» за період з 2019 по 2024 рр. судами України ухвалено 167 вироків за статтею 149 КК України, якими засуджено 198 осіб, у той час як кількість потерпілих від цих злочинів — 264 особи². Зі 135 вироків, оприлюднених у Єдиному державному реєстрі судових рішень, 67 вироків або майже 50% стосуються випадків сексуальної експлуатації. Решта вироків стосується випадків трудової експлуатації, втягнення у зайняття жебрацтвом та у злочинну діяльність, а також продажу дітей. Незалежно від виду експлуатації, використання уразливого стану є способом, що підлягає доказуванню у переважній більшості проваджень. Тож звернімося до конкретних проблем у контексті встановлення уразливого стану.

Поширеним дискусійним питанням є, власне, доказування факту перебування потерпілого в уразливому стані. Так, відповідно до вироку Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 1 липня 2021 р. обвинувачений завербував потерпілого, який мав помірну розумову відсталість і не здатний був повною мірою усвідомлювати свої дії, для зайняття жебрацтвом. Скориставшись уразливим станом потерпілого, обвинувачений систематично змушував потерпілого жебракувати, забираючи більшу частину зароблених ним грошей. У кримінальному провадженні було проведено судово-психіатричну експертизу потерпілого, яка показала, що він страждає на психічне захворювання, що характеризується помірною розумовою

¹ Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 02.11.2021 у справі № 750/5031/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100919043>; Саско О. І. (2023). Використання уразливого стану особи як форма впливу за ст. 149 КК України. *Історико-правовий часопис*. № 2(21). С. 73–80. URL: <https://doi.org/10.32782/2409-4544/2023-2/10>

² Судова статистика. Вебпортал «Судова влада України». URL: https://www.supreme.court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/

відсталістю, яка позбавляє його здатності повною мірою усвідомлювати свої дії та керувати ними під час вчинення злочину проти нього. Встановлено, що його стан, зумовлений психічним захворюванням, можна оцінити як уразливий¹.

В одному з кримінальних проваджень за фактом сексуальної експлуатації проводилась судово-психіатрична експертиза неповнолітньої потерпілої, за результатами якої експерт зазначив таке:

«...потерпіла, з урахуванням індивідуально-психологічних особливостей, емоційного стану і розумового розвитку, перебувала в уразливому стані, тобто зумовленому психологічними впливами, збігом зовнішніх обставин (внаслідок раннього постпубертатного віку і нестачі життєвого досвіду, поганого матеріального становища, надлишкової довірливості та зниженої стресостійкості), що могло знизити спроможність нею чітко усвідомлювати значення (наслідки) своїх дій та обмежувати здатність чинити активний опір психологічному тиску (сугестивному впливу) з боку підозрюваних»².

Наведені рішення показують випадки, коли визнання судом наявності уразливого стану базується на матеріалах експертизи. Проте такий доказ не є універсальним, навіть у випадку, коли такий стан викликаний психічним захворюванням. Так, згідно з вироком Дунаєвського районного суду Хмельницької області від 3 липня 2023 р. торгівля людьми полягала у використанні примусової праці потерпілих — пацієнтів психоневрологічного інтернату. У якості доказу суд дослідив протокол огляду особових справ потерпілих, яким зафіксовано відомості щодо наявності діагнозів (захворювань психічного здоров'я потерпілих), обмеженої/відсутньої здатності усвідомлювати свої дії та чинити опір. Експертиза, яка б підтверджувала наявність психічних захворювань потерпілих, у цьому кримінальному провадженні не проводилась³.

Цікавою є дискусія щодо доказового значення висновків експерта, яку відображено в постанові Верховного Суду від 02 листопада 2021 р.

¹ Вирок Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 01.07.2021 у справі № 344/96/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98005143>

² Вирок Луцького міськрайонного суду Волинської області від 22.01.2025 у справі № 161/13368/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124583137>

³ Вирок Дунаєвського районного суду Хмельницької області від 03.07.2023 у справі № 674/231/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111955601>

у справі № 750/5031/18, де обвинуваченим ставилось у вину вчинення торгівлі людьми з метою сексуальної експлуатації. Захисник обвинуваченого зазначив, що в ході досудового розслідування та в судовому засіданні не було встановлено наявності уразливого стану потерпілих, оскільки всупереч вимогам статті 242 КПК України на підтвердження цього стану комплексні психолого-психіатричні експертизи не проводились. Суд натомість вказав, що твердження про необхідність проведення комплексної психолого-психіатричної експертизи для підтвердження уразливого стану потерпілих є безпідставними, оскільки такий стан не був зумовлений фізичними чи психічними властивостями¹.

У контексті цього прикладу звертаємо увагу на доцільність виокремлення певних різновидів уразливого стану з огляду на обставини, що його спричиняють. Для систематизації різнорідних факторів пропонуємо розрізняти фізіологічний і соціальний уразливий стан.

Фізіологічний проявляється у відсутності здатності або в обмеженій здатності особи усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними, приймати за своєю волею самостійні рішення, чинити опір насильницьким чи іншим незаконним діям. Він може бути пов'язаним із: а) психічними властивостями людини (душевна хвороба; тимчасовий розлад психічної діяльності; наявність фрустрації, стресу, шоку, фізіологічного афекту чи інших психологічних станів людини); б) фізичними властивостями людини (фізична хвороба або фізичні вади); в) штучним зовнішнім блокуванням природних психічних чи фізичних можливостей людини за допомоги медичних препаратів, наркотичних речовин тощо.

Натомість соціальний уразливий стан пов'язаний із сукупністю тяжких особистих, сімейних чи інших обставин. Він зазвичай характеризується наявністю надзвичайно скрутної ситуації, наприклад: терміновою необхідністю значної грошової суми на лікування близької людини; знаходженням на утриманні у людини неповнолітніх і непрацездатних осіб та втрата постійного джерела доходу; перебування людини на утриманні інших осіб; наявність великого боргу тощо)².

¹ Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 02.11.2021 у справі № 750/5031/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100919043>

² Орлеан А. М. (2013). Використання уразливого стану як форма впливу на особу з метою її експлуатації: проблеми теорії та практики. *Публічне право*. № 4. С. 127–134.

Тож безпідставно піднімати питання оцінки уразливого стану потерпілої особи через її психологічний стан, коли її уразливість зумовлена скрутним матеріальним становищем.

В цілому ж висновок експерта є важливим доказом у цій категорії проваджень. У методичних матеріалах для суддів з питань розгляду справ цієї категорії акцентується увага на необхідності проведення експертиз. Приміром, з метою визначення фізичних властивостей, що можуть спричиняти уразливий стан особи, слід призначати судово-медичну експертизу, а судово-психіатрична, судово-психологічна або комплексна психолого-психіатрична експертиза може надати відповідь на запитання про те, чи могли наявні у потерпілої особи психічні властивості за представлених на дослідження експертам обставин позбавити її здатності або обмежити здатність усвідомлювати свої дії, керувати ними, приймати самостійні рішення за своєю волею, чинити опір насильницьким чи іншим незаконним діям тощо¹.

Аналіз судової практики показує, що потерпілих від торгівлі людьми, які перебували в соціальному уразливому стані, більше, ніж тих, чий уразливий стан був спричинений фізіологічними факторами. Щодо впливу соціальних факторів, то його влучно охарактеризував О. І. Саско. Автор розглядає цей вплив як обставину, що у сукупності із психічним впливом винного, пригнічує волю особи, викликає у неї стан незахищеності, зневіру у інший спосіб поліпшення свого матеріального становища та вимушеність погодитися на свою експлуатацію або на заняття тими видами діяльності, які заборонені законом².

Практика виробила орієнтовний перелік доказів, які суди беруть до уваги при оцінці факторів соціального уразливого стану. Як слідує з вищенаведеної постанови Верховного Суду, потерпіла в ході судового розгляду зазначала, що шукала роботу, оскільки знаходилася у скрутному матеріальному стані та мала несплачений кредит, через що й погодилась на поїздку за кордон для надання сексуаль-

¹ Навчальний посібник для суддів з питань судового провадження у кримінальних справах щодо торгівлі людьми з метою експлуатації праці. Київ: Фенікс, 2014. 160 с. URL: https://ukraine.iom.int/sites/g/files/tmzbd1861/files/posibnik_dlya_suddiv.pdf

² Саско О. І. (2023). Використання уразливого стану особи як форма впливу за ст. 149 КК України. *Історико-правовий часопис*. № 2(21). С. 73–80. URL: <https://doi.org/10.32782/2409-4544/2023-2/10>

них послуг. Було також вивчено матеріали, що підтверджують наявність у потерпілої кредитної заборгованості¹.

Ще в одному випадку, який стосувався втягнення у зайняття жебрацтвом, судом було встановлено, що уразливий стан потерпілих полягає у їх соціальній незахищеності, скрутному матеріальному становищі та наявності тяжких особистих і сімейних обставин. Вивчені докази підтвердили, що один з потерпілих проживає у центрі соціальної підтримки та адаптації, сім'ї та заробітку не має, іноді підробляє на ринку. Ще двоє потерпілих не мають місця проживання і живуть у сторонніх осіб. Уразливий стан було підтверджено і показаннями обвинуваченої, яка зазначила, що знала про відсутність місця проживання потерпілих та їх перебування в скрутному матеріальному становищі. Суд взяв до уваги і показання потерпілих, які пояснили, що намагалися знайти роботу, щоб мати кошти, але через матеріальну залежність від обвинувачених змушені були займатись жебракуванням і віддавати їм всі отримані від цього кошти².

Соціальний уразливий стан потерпілих може бути викликаний, у тому числі й фізіологічними факторами, а саме, наявністю захворювань самих потерпілих або членів їх сімей, на лікування яких потрібні значні суми коштів. Так, у вироку Шевченківського районного суду м. Чернівці від 14 січня 2022 р. зазначено, що одна з потерпілих на момент вчинення стосовно неї протиправних дій мала проблеми зі здоров'ям, а саме, захворювання органів зору, у зв'язку з чим останній необхідні були значні кошти. Інша потерпіла була вдовою, мала на утриманні двох малолітніх дітей, а її брату необхідне було лікування від тяжкої хвороби. Ще одна потерпіла мала захворювання нирки, у зв'язку з чим потребувала лікування. Ще одна потерпіла була з багатодітної родини і мала на утриманні малолітню доньку. На підтвердження зазначеного суд вивчив: витяги з історій хвороби і медичних карток потерпілих та їхніх близьких, які перебувають на їх утриманні; копію посвідчення відповідно до якого призначено державну соціальну допомогу дитині-інваліду; акт обстеження житлово-побутових умов сім'ї потерпілої; відомості з Державного реєстру

¹ Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 02.11.2021 у справі № 750/5031/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100919043>

² Вирок Хмельницького міського районного суду Хмельницької області від 26.12.2023 у справі № 686/19871/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115934396>

фізичних осіб-платників податку, відповідно до яких потерпіла одержувала державну соціальну матеріальну допомогу¹.

Доведення перед судом факту наявності уразливого стану, однак, не гарантує доведеності відповідного способу впливу на потерпілого з боку обвинуваченого, тобто «використання уразливого стану». Більше того, у практиці судів мали місце випадки, коли обвинувачені наполягали на своїй необізнаності про уразливий стан потерпілих. Як слідує з вищевказаної постанови Верховного Суду, в суді обвинувачені пояснили, що при зустрічах потерпілі про себе нічого не повідомляли, а вони теж не цікавилися їх життєвими чи сімейними обставинами. Ці показання було спростовано даними НС(Р)Д, які підтвердили, що обвинуваченим було відомо про існування у потерпілих заборгованостей по кредитним зобов'язанням. В цій самій постанові суд, до речі, акцентує увагу на важливості як встановлення наявності або відсутності уразливого стану потерпілого, так і «його використання обвинуваченим під час вчинення злочину»².

У вироку Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 26 грудня 2023 року суд доходить наступного висновку: *«... обвинувачені достеменно знали про таке становище потерпілих та сприймали такий стан уразливим та вдалим для вербування»*. На підтвердження цього суд посилається на дані оперативно-розшукових заходів³. Варто мати на увазі, що далеко не в кожному вивченому нами вироку суди зазначають, що обізнаність обвинувачених з уразливим станом потерпілих підтверджується тим чи іншим доказом. Як правило, таке обґрунтування можна бачити у випадках, коли сторона захисту наводить відповідні аргументи на спростування висунутого обвинувачення.

Мають місце випадки, коли сторона захисту апелює тим, що обвинувачені не використовували уразливий стан потерпілих. Подібні ситуації можуть виникнути за умов, коли самі потерпілі відмовляються визнавати себе жертвами учинених стосовно них дій, а обвинувачені

¹ Вирок Шевченківського районного суду м. Чернівці від 14.01.2022 у справі № 727/9754/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103129709>

² Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 02.11.2021 у справі № 750/5031/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100919043>

³ Вирок Хмельницького міського районного суду Хмельницької області від 26.12.2023 у справі № 686/19871/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115934396>

заявляють про добровільну залученість потерпілих. У вищеописаному випадку трудової експлуатації пацієнтів психоневрологічного інтернату судом було встановлено, що потерпілі не мали претензій до обвинувачених і стверджували, що їх не ображали і навіть годували в перервах між роботою. Обвинувачена (директор інтернату) та свідки з числа персоналу стверджували, що підопічних ніхто не утримував, а допомагали вони добровільно. Ці самі свідки також вказували на неможливість примусити потерпілих до праці через їхній психічний стан. Суд, однак, критично оцінив ці показання, підкресливши, що вербування людини, яке охоплює об'єктивну сторону цього кримінального правопорушення, означає дії, пов'язані зі схилянням потерпілого працювати. Такі дії включають психічний (психологічний) вплив на людину у формі запрошення або переконання особою, яка користується довірою потерпілого, на шкоду останньому. Винний шляхом такого запрошення або переконання, втручається у сферу психічної (інтелектуальної та вольової) діяльності іншої особи. У такому разі добровільний характер згоди на експлуатацію (внаслідок обману або використання уразливого стану) не виключає кримінальної відповідальності. Таким чином суд прийшов до висновку, що відсутність претензій у потерпілих до обвинувачених не змінює правової природи події кримінального правопорушення¹. Отже, експлуатація може мати вигляд добровільної роботи або ж такої, за яку потерпілий отримує навіть певну винагороду. Проте сукупність обставин може свідчити про схилення особи до такої роботи з використанням її уразливого стану.

Згідно з вироком Вінницького міського суду Вінницької області від 10 червня 2021 року обвинуваченого було засуджено за вчинення примушування до жебракування потерпілого, який мав інвалідність третьої групи і тяжкі особисті та сімейні обставини. У ході судового провадження обвинувачений не визнав вину і зазначив, що жодного разу не брав та не вимагав у потерпілого грошові кошти, не чинив тиску, не забирав у нього ніяких документів, а навпаки хотів допомогти. Проте показання потерпілого, які за висновком суду узгоджуються з показаннями більшості свідків, підтвердили вчинення

¹ Вирок Дунаєвського районного суду Хмельницької області від 03.07.2023 у справі № 674/231/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111955601>

обвинуваченим інкримінованого діяння. Суд зазначив, що позиція обвинуваченого спростовується дослідженими доказами, які є логічними та такими, що узгоджуються між собою¹. Основними доказами, що підтвердили факт використання обвинуваченим уразливого стану потерпілого, в цьому провадженні були показання самого потерпілого, свідків, а також протоколи пред'явлення особи для впізнання за фотознімками.

IV. ВИСНОВКИ

Вибірковий аналіз низки обвинувальних вироків дозволив прослідкувати деякі закономірності і виявити характерні особливості доказування уразливого стану у справах щодо торгівлі людьми. На підставі вивченої судової практики у таких кримінальних провадженнях можна стверджувати, що уразливий стан потерпілого у кожній справі має свої індивідуальні особливості. Такий стан може бути спричинений різними факторами і підтверджуватися різним набором доказів залежно від фактичних обставин учинення кримінального правопорушення. Основні питання, пов'язані з доказуванням і оцінкою уразливого стану, полягають у встановленні фактів: а) наявності уразливого стану у потерпілого; б) обізнаності обвинуваченого про існування такого стану; в) використання обвинуваченим такого стану під час вчинення дій, що містять ознаки складу торгівлі людьми. Питання доказування цих компонентів є наскрізними, оскільки можуть виникати як у процесі досудового розслідування, так і під час судового розгляду. Судова практика частково дає відповіді на ці питання. Уразливий стан може мати документальне підтвердження доказами (особова справа пацієнта, матеріали психіатричної експертизи, документи на підтвердження матеріального стану, складу сім'ї, лікування тощо). Обізнаність обвинувачених з уразливим станом та його використання в своїх цілях може підтверджуватись даними НС(Р)Д, показаннями свідків тощо.

¹ Вирок Вінницького міського суду Вінницької області від 10.06.2021 у справі № 127/1309/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97553695>

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Березняк В. С. (2024). Незаконна торгівля анатомічними матеріалами людини. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 10. С. 344–346. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-10/79>
2. Вирок Вінницького міського суду Вінницької області від 10.06.2021 у справі № 127/1309/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97553695>
3. Вирок Дунаєвського районного суду Хмельницької області від 03.07.2023 у справі № 674/231/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111955601>
4. Вирок Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 01.07.2021 у справі № 344/96/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98005143>
5. Вирок Луцького міськрайонного суду Волинської області від 22.01.2025 у справі № 161/13368/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124583137>
6. Вирок Хмельницького міського районного суду Хмельницької області від 26.12.2023 у справі № 686/19871/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115934396>
7. Вирок Шевченківського районного суду м. Чернівці від 14.01.2022 у справі № 727/9754/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103129709>
8. Киренко С. Г., Гуменюк Д. Ю. (2023). Кримінальна відповідальність за торгівлю людьми. *DICTUM FACTUM*. № 2(14). С. 197–216. URL: <https://doi.org/10.32703/2663-6352/2023-2-14-197-216>
9. МОМ (2014). Навчальний посібник для суддів з питань судового провадження у кримінальних справах щодо торгівлі людьми з метою експлуатації праці. Київ: Фенікс. 160 с. URL: https://ukraine.iom.int/sites/g/files/tmzbd1861/files/posibnik_dlya_suddiv.pdf
10. Орлеан А. М. (2013). Використання уразливого стану як форма впливу на особу з метою її експлуатації: проблеми теорії та практики. *Публічне право*. № 4. С. 127–134.
11. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 02.11.2021 у справі № 750/5031/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100919043>
12. Саско О. І. (2023). Використання уразливого стану особи як форма впливу за ст. 149 КК України. *Історико-правовий часопис*. № 2(21). С. 73–80. URL: <https://doi.org/10.32782/2409-4544/2023-2/10>
13. Сперкач Н. А. (2023). Торгівля людьми: сучасний стан, динаміка та напрями протидії. *Ірпінський юридичний часопис*. № 2(11). С. 115–124. URL: [https://doi.org/10.33244/2617-4154.2\(11\).2023.115-124](https://doi.org/10.33244/2617-4154.2(11).2023.115-124)
14. Судова статистика. Вебпортал «Судова влада України». URL: https://www.supreme.court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/

REFERENCES

1. Bereznyak V. S. (2024). Nezakonna torhivlya anatomichnymy materialamy lyudyny [Illegal trade in human anatomical materials]. *Legal Scientific Electronic Journal*. No. 10. pp. 344–346. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-10/79> [in Ukrainian].
2. Court statistics. Court Authority of Ukraine web portal. URL: https://www.supreme.court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/ [in Ukrainian].
3. Decision of the Cassation Criminal Court within the Supreme Court dated November 2, 2021, in Case No. 750/5031/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100919043> [in Ukrainian].
4. IOM (2014). Navchalnyy posibnyk dlya suddiv z pytan sudovoho provadzhennya u kryminalnykh spravakh shchodo torhivli lyudmy z metoyu ekspluatatsiyi pratsi [Training manual for judges on judicial proceedings in criminal cases of human trafficking for the

- purpose of labor exploitation]. Kyiv: Phoenix. 160 p. URL: https://ukraine.iom.int/sites/g/files/tmzbd1861/files/posibnik_dlya_suddiv.pdf [in Ukrainian].
5. Kyrenko S. G., Gumenyuk D. Yu. (2023). Kryminalna vidpovidalnist za torhivlya lyudmy [Criminal liability for human trafficking]. *DICTUM FACTUM*. No. 2(14). pp. 197–216. URL: <https://doi.org/10.32703/2663-6352/2023-2-14-197-216> [in Ukrainian].
 6. Orleans A. M. (2013). Vykorystannya urazlyvoho stanu yak forma vplyvu na osobu z metoyu yiyi ekspluatatsiyi: problemy teorii ta praktyky [Use of a vulnerable state as a form of influence on a person for the purpose of exploitation: problems of theory and practice]. *Public Law*. No. 4. pp. 127–134. [in Ukrainian].
 7. Sasko O. I. (2023). Vykorystannya urazlyvoho stanu osoby yak forma vplyvu za st. 149 KK Ukrainy [The use of a person's vulnerable state as a form of influence under Art. 149 of the Criminal Code of Ukraine]. *Historical and Legal Journal*. No. 2(21). pp. 73–80. URL: <https://doi.org/10.32782/2409-4544/2023-2/10> [in Ukrainian].
 8. Sperkach N. A. (2023). Torhivlya lyudmy: suchasnyy stan, dynamika ta napryamy protydyiyi [Human trafficking: current state, dynamics and directions of counteraction]. *Irpın Legal Journal*. No. 2(11). pp. 115–124. URL: [https://doi.org/10.33244/2617-4154.2\(11\).2023.115-124](https://doi.org/10.33244/2617-4154.2(11).2023.115-124) [in Ukrainian].
 9. Verdict of the Dunayevets District Court of Khmelnytskyi Region dated July 3, 2023, in Case No. 674/231/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111955601> [in Ukrainian].
 10. Verdict of the Ivano-Frankivsk City Court of Ivano-Frankivsk Region dated July 1, 2021, in Case No. 344/96/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98005143> [in Ukrainian].
 11. Verdict of the Khmelnytskyi City District Court of Khmelnytskyi Region dated December 26, 2023, in Case No. 686/19871/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115934396> [in Ukrainian].
 12. Verdict of the Lutsk City and District Court of Volyn Region dated January 22, 2025, in Case No. 161/13368/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124583137> [in Ukrainian].
 13. Verdict of the Shevchenkivskyi District Court of Chernivtsi dated January 14, 2022, in Case No. 727/9754/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103129709> [in Ukrainian].
 14. Verdict of the Vinnytsia City Court of Vinnytsia Region dated June 10, 2021, in Case No. 127/1309/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97553695> [in Ukrainian].